

בגדאד, תחילת יוני 1941

...והשלווה מתייפחת. מקוננת על הנשמות הטהורות שאבדו. אבוי על הדם הנקי שנשפך, אבוי על הזקנים, על הנשים ועל הטף, אבוי עלייך, אסמר, אם אלבנין!

הלב האיתן רפה, ואבן החלמיש נתרככה, והדקל הזקוף הגאה שח. מקצת הזיכרונות מהווים צללים של תמונות, וקצתם התמזגו עם הנשמה, ואחרי שהעבר קברם, הם קמים לתחייה עכשיו, וימשיכו לעשות זאת בעתיד, ואנו ניקח אותם איתנו עדי קבר.

אסון אחד ושניים ביוני, אסונם של יהודי בגדאד בשני ימי החג. אסונו של האל האחראי למותם של מאות קורבנות, אסוני שלי, המכופל, המשולש, המרובע, הגדל ללא הרף וימשיך לגדול כל ימי חיי, גם כשאני חוזר לאחור בזמן לאותה שעה מבשרת הרעות. חיים שאין עוד בכוחו של הלב התשוש לשאתם. האם אשוב אליהם כדי לחיות אותם באמצעות הקול והתמונה, ולאחר מכן אוציא את נשימותי האחרונות, כשאני לוקח אותם איתי אל קברי ואל אלוהי? האם אשוב ואקים לתחייה את אסמר לפעם אחת השקולה כנגד כל פעימות לבי וכנגד כל הרגעים שעברו עלי מהרגע שבו ככתה נפשי וכל הדברים מתו, וכבר קברתי אותם וודאי אשוב ואקבור אותם איתי לעת שיבתי זו בקבר שממנו לא נשוב עוד לא אני ולא הם?

לא, רחם עלי, חוס, בשם האלוהים, על מה ששרד ממך, משלמה הכורדי, זה השרוע מולי, גוש כחוש וכמוש של עור ועצמות. עמדת

בפני המוראות במשך מאה שנים, האם בשעות המכריעות תיכנע ללא תנאי? לא. אלה הם כוחך וחולשתך אל מול הגורל האכזר. אהבתך אליה, נאמנותך כלפיה ויגונך עליה, שצבעו השחור לא דהה גם לאחר שחלפו יותר מארבעה עשורים. הלב אינו יכול עוד לשאת את גודל האסון הארור. אם כן, אתה לא תשוב ותספר אותו, ואני לא אחזור עליו באוזניך, אלא ניתן לזמן, המספר-הער, לספרו בשקט ובענווה, כי הוא בקי בפרטי המאורעות יותר ממך וממני.

בבוקר היום הראשון של החג, בתחילת יוני של השנה מבשרת הרעות ההיא, באחד העשורים של המאה העשרים, נשפך דם יהודי שמילא והציף את רחבי העולם. תן לו לספר אותו בשקט, ואל תאזין לו, כי הסיפור ספוג בנשימותיך, מוצף בדמעות שהזלת בפעם השנייה בחיך, שלאחריה יבשו הדמעות ולא פרצו עוד, ביום שבו מצאה אסמר את מותה עם אלה שהמוות הבוגדני הפתיעם, בדמי חלומותיהם ובאביב תקוות חייהם, בשעה ששהו במעונותיהם. ישבו בבתייהם הבטוחים, ולפתע, בחג, שבקו חיים...

דבר, זמן, אתה המספר הער לסיפור. ספר אותו באמינותך החסינה מפני שקריו של האדם או שכחתו, ומפני סילופו את המאורעות או הסחת דעתו מהם.

האם תספר אותו בדממה ובמהימנות, הוי, זמן? ואתה, לאט לך, בן מאת השנים. די לך שחיית את האסון של אוכדן אסמר זה קרוב למחצית המאה. חזק את לבך והעלה את מעללי גבורותיך מערימת העבר, ואת סיפורי נפלאותיך מהמקום שבו הם אצורים, כי אין הם חדלים להטיל את צלליהם בנפשך, שהרי הם האור שמקרין שם כוח ותעצומות נפש, שגם הגוף המותש מזקנה לא יכניעם. העלה זאת מזיכרוניך, והנח לזמן לספר את הסיפור!

* * *

- ריח של שריפה ממלא את אוויר בגדאד.
 לחישה שפשטה כמו אש בערב החג ורחשה בין יהודי בגדאד. חלף
 חודש, והתבל הרת אימה. היטלר מתקדם, ועל בגדאד מרחף איום,
 "לא יישאר אף לא יהודי אחד על פני האדמה!" ישחטו אתכם כמו
 כבשים תחת רגלי היטלר, הגיבור המנצח!
 אל בית המשפחה המהגרת בת-המזל באל־פֶּראֶדָה אֶל־שֶׁרְקִיָה הגיעו
 קולות רעם הפצצות ממרחק, ונשמעו בבירור בזמן שהוטלו ממטוס
 בריטי אל החידקל. רעמי קולות הנפץ והשמועות הרוחשות עוררו
 בלבבות פחדים מודחקים. שלמה חייך ואמר לאסמר:
 - האם הסיפור של סבלאח' שב וחוזר על עצמו בבגדאד? האנגלי
 עוזב ואומר לנאצי, בבקשה, היכנס?
 לא יכול להיות! לא יקרה הדבר גם אם יזרום בחידקל דם במקום
 מים.

למרות החשש והפחד, המשבר הוקל מעט בערב החג. הנאצים
 ברחו, והאנגלים השיבו לעצמם את מעמדם. שלמה שב ואמר לאסמר:
 - האם לא אמרתי לך, אסמר? לא הייתי מוותר על ה"חתימה",
 אמירת תיקון חצות של ליל החג, גם אם השמים היו ממטירים מטחי
 אש. אבל הדבר לא קרה, עם החג בא נס מאלוהים והמצב הוקל.
 השייח' הזקן מרדכי-חי הכורדי, השָׁמֶשׁ בקברו של הנביא נחום
 באלקוש הרחוקה שבצפון עיראק, היה אובר עצות בערב החג בגלל
 תופעה מוזרה שלא עלה בידו כלל להסבירה. הוא סידר את הפתילים
 במנורות השמן ובקערות השמן הגדולות המיוחדות לחג, יצק לתוכן
 מים ואחר כך שמן, עשה זאת בדקדקנות כהרגלו והדליק את כולן,
 כשהוא מקדיש אותן לנשמתו הטהורה של הנביא. נשא את ברכות החג,
 ולאחריהן ביקש מהנביא לשמש מליץ יושר, והלך לסדר את מתחם
 הקבר ולקשטו. לאחר דקות אחדות, כאשר השייח' מרדכי-חי שב אל
 מקום המנורות וקערות השמן, מצא אותן כבויות כולן. אמנם קברו
 של הנביא האלקושי מתנשא על הר גבוה הדומה לקיר, ומזג האוויר

עדיין נטה לקרירות אף שהאביב עמד להסתיים, אלא שהאוויר דמם, ולא היה בחוץ סימן כלשהו לרוחות נושבות. למרות זאת, בהביטו בחלונות המתחם, גילה שמש המתחם חלון פתוח למחצה. הוא ניגש אליו והגיפו כשהוא ממלמל ולבו מתמלא אימה, "מחל לי, הנביא נחום, על כי נתתי לרוח לטפוח על מנורותיך ולכבותך". מרדכי-חי שב והדליק את המנורות ואת קעריות השמן, ושכב על שטיח פרסי קרוב אליהן, אל מול קבר הנביא העטוי קטיפה ומשי. לאחר דקות ספורות, כשמרדכי פנה אל המנורות ואל קעריות השמן... התקשה מוחו והתאבן בתוך ראשו. הוא נעץ מבט אווילי ומלא פחד טמיר בחלל המתחם. מעולם לא כבתה אף מנורה. כיצד, אם כן, כבות כל קעריות השמן ומנורות הקבר פעמיים באותו היום, ודווקא בליל החג? האם אתה כועס עלי, הנביא נחום? האם התרשלתי בשרתי אותך, האלקושי? שמא בהיסח הדעת לא הקפדתי על טהרתי, או שאני אדם טמא שאינו ראוי לשרתך, נביא האלוהים?

מיד, מיד אטהר, אתרחץ במים חמים ובסבון! מקודקודי ועד כפות רגלי, אף שכבר עשיתי זאת עם צאת השבת, כי הרי אז נכנס החג. האם חטאתי? לא, לא, חייב אני להיטהר כשאני משרת במקום קדוש כזה. מיד אני חוזר אליך, הו, נחום האלקושי, נביא האלוהים!

בפעם השלישית הדליק מרדכי את קעריות השמן ואת מנורות הקבר והשתהה מעט על ידן, כשזקנו הלכן כשלג נוטף מים, וריח הענבר עולה ממנו. השבח לאל! כולן בוערות בשלווה כרגיל. לכו נרגע, והוא שב ושכב על יד קבר הנביא. לאחר דקות אחדות החליט להעיף בהן מבט כדי להיות בטוח... כשהביט בהן, הוא קפא במקומו ורעד של אימה יוקדת טלטל את גופו. כל המנורות וקעריות השמן בהקו, אך צבע המים והשמן בכולן הפך לאדום עז... כמו דם טהור... עיניו יצאו מחוריהן, מערת פיו התרחבה ונטתה ימינה, לשונו התאבנה מפאת ההלם המוחלט, ובתוך ראשו פרצה סערה מטורפת שגרמה לו לאובדן עשתונות ופיזרה את מחשבותיו לכל עבר. כשהשייח'

מרדכי-חי הצליח להתיר את חרצובות לשונו ולדבר, הוא המהם בתוך מצולות ים טירופו, "דם במנורות ובקעריות השמן של הנביא נחום! אתה אבוד, מרדכי! אני נשבע בקודש הקודשים שאתה אבוד!" הוא שקע באובדן הכרה עמוק, שטמן בחובו את כל הנזק שנגרם לעיניו, ללשונו ולשכלו. עם זאת, השייח' מרדכי-חי שמע את הדברים, ראה וקלט אותם, כשהוא עדיין שרוי במקומו על יד הקבר. לפתע הופיע בפניו שייח' אחר, הדור למראה, יפה פנים ומעורר כבוד... שרת הקבר הבין כי הנביא נחום חצה את המרחק מהשמים ובא אליו. הוא הכיר את הפנים האלה, כי הנביא כבר נגלה בפני משרתו בחלומותיו בשעות לא רגילות. לעתים היה מעביר את ידו על זקנו של משרתו ועל ראשו, ואז הוא היה מתעורר כשכל מכאובי הזקנה סרו מגופו, ובריאות המוכרת לו מימי נעוריו פשתה באיבריו. כעת בא אליו נביא האלוהים וחמתו בוערת. המשרת התאמץ להסתיר את התקף טירופו מפני זה שהגיע אליו מגן העדן. אך לשווא! הרעד עדיין טלטל את איבריו ושיתק שריר אומלל בתוך פיו הפעור, והדם עדיין נמצא במנורות ובקעריות השמן. מרדכי-חי הצביע עליהן כששיניו נוקשות אלו באלו בקצב מטורף ומתמשך שאין לו שליטה בו. לבסוף חילץ השייח' אחוז האימה את לשונו מלפיתתה של מפלצת הבלהות, ואמר בהטעמות, שבין אחת לשנייה מפרידים מרחקים גדולים:

- אני... מתחנן... בפניך... הנביא... נחום, האם... התרשלתי... כשרתי... אותך? האם... ביצעתי... עוון... שבעטיו... הופך... השמן... הטהור... לדם... הזה?

הגה זאת וחיכה לפסק דינו של הנביא נחום. האמין כי אובדנו או ישועתו טמונים בפסק הדין הזה.

אך הזמן חלף בדממה. נביא האלוהים היה עצוב. מרדכי-חי שפשף את עיניו כדי להיות בטוח במה שרואות עיניו. הוא ראה את הנביא נחום בוכה. השייח' נפל אל תוך לועו של טירוף אחר. הנביא נחום בוכה! האלקושי הצדיק, שוכן גן העדן, מזיל דמעות? חוצה את

השמים ומגיע אליו עצוב? והמנורות וקעריות השמן שלו דולקות בדם ולא בשמן, ומאירות בו את הקבר?

- אני מתחנן בפניך, אדוני ורבי! השכל אינו תופס את אשר מתרחש. האם הגיוני הדבר שנביא האלוהים יבכה, והשמן יהפוך לדם בקעריות?

כשהוא שרוי בחוסר הכרה, ראה השייח' מרדכי-חי את אדונו נחום האלקושי מתייפח מרה, ושמע את קולו העצוב מהדהד במעמקי החלום-ערות:

- כל הנביאים והצדיקים נעצבים ובוכים על אשר גזר אלוהי ואלוהיך על יהודי העיר בגדאד.

אחוז אימה גדולה שאל מרדכי:

- הרי זה, אם כן...? האם הוא דמם העומד להישפך של קרובינו בבגדאד, אדוני ורבי?

בקול צרוד, חנוק מדמעות, ציווה עליו הנביא:

- מרדכי, משרתי הנאמן, שא עיניך לכיוון בגדאד והבט! המשרת נשא את עיניו אל בגדאד ואמר:

- כן, אדוני ורבי!

הנביא הוסיף ואמר:

- עיניך יגמאו כעת את כל המרחקים, ובגדאד תתקרב אליך, ואתה תראה אותה כאילו היא מונחת על כף ירך, וכל מה שמתרחש שם, מרדכי, יתגלה לעיניך. הבט!

- אני מביט, אדוני!

- ומה אתה רואה, מרדכי-חי?

- אני רואה נשים וגברים, זקנים וטף נטבחים כמו צאן. אני רואה את הבתים נבזזים, את החנויות מרוקנות מסחורותיהן, את הנשים האצילות נאנסות, והדם זורם כנהרות, והאספסוף צוהל ורוקד על גופות הקורבנות ומנופף בפגיונות ובחרבות המוכתמים בדם.

הנביא נחום אמר:

- זה אשר יקרה לקרובינו בבגדאד במשך שני ימי החג!
 שרת הקבר ייבב והתחנן:
 - אם כן, יעמוד אדוני ורבי עם רעיו, וישמשו מליצי יושר למסכנים
 החפים מפשע האלה בפני אלוהיהם, אולי יחוס עליהם ויסיר את
 הגזירה.
 הנביא אמר בקול שבור אך נחרץ:
 - לשווא, מרדכי! ביקשנו והפלנו תחנונינו, אך גזר הדין כבר ניתן,
 ואין להשיב את גזר דינו, יתעלה הודו.
 מרדכי-חי תהה כשהוא רועד:
 - האם יושמדו יהודי בגדאד, אדוני ורבי?
 - כפי שאמרתי לך! דמם יזרום במהלך שני ימי החג, ולאחר מכן
 יפרו את קרובי ואת קרוביך איש ואישה צדיקים יראי שמים. הבט,
 משרתי הנאמן!
 השייח' מרדכי-חי הזקן התבונן וראה ישיש בגדאדי, שזקנו לבן
 כשלג, יושב בכיסאו, שקוע בקריאת פרקי תהילים. והנה שריקת
 כדור קוטעת את ההמהום שמנגינתו ערבה. רשף אש וקולות נפץ,
 שבעקבותיהם פרץ פס של דם מהמצח המקומט, התפשט עד שחלק
 ממנו זלג על ספר התהילים והפך עד מהרה לבריכה אדומה. ראשו של
 הישיש היהודי הבגדאדי צנח על דף מספר התהילים שבידיו, וזקנו
 טבל בבריכת דמו.
 הנביא האלקושי אמר לשרת קברו, השייח' מרדכי-חי, שהיה שקוע
 בצערו, בתדהמתו ובטירופו:
 - הבט שוב, מרדכי-חי!
 הוא ציית בשנית, והפעם ראה אישה קשישה עוטה עבאיה שחורה
 חולפת ברחוב, והיא מסתכלת לימינה ולשמאלה כמוכת טירוף,
 מבוהלת וצועקת דברים שמגיעים אל אוזניו, אך הוא מתקשה
 להבינם. האישה מכה על לחייה ושורטת את פניה, והנה קהל אנשים
 מקיף אותה. הם מנופפים בסכינים, בפגיונות ובחרבות. אספסוף

מתלהם שקורא אף הוא דברים בקול. ההמון צועק והאישה צועקת. ההמון מקיף אותה, מתנפל עליה ודוקר אותה בסכיניו. האישה נופלת באמצע הרחוב, טובעת בים דמה.

אלקוש. הקבר פעם נוספת... מרדכי-חי שב ממסע האימה והמוראות הצבוע בדם... מזיע למרות הקרירות השוררת בהר הנישא, מתנשף ואחוז הלם... ונחום האלקושי ניצב מולו ואומר לו:

- שני יראי שמים אלה, הישיש הצדיק ואשת החיל, יחתמו את שיירות הקורבנות של יהודי בגדאד ויגאלו בנשמותיהם את הטבח הגדול!

מרדכי-חי התעורר, גופו נוטף זיעה... רועד מפחד... בקרבו צער ענקי, עצום. המנורות כבו שוב. הדם החליף בהן את השמן ואת המים, אבל האסון היה גדול מכפי שדמיין. הוא, עם גופו הכחוש, המתפורר תחת עול השנים, עומד להינצל. ויתרה מזאת, השמש הישיש עלה לדרגת אדונו, יודע את מה שיהודי בגדאד טרם יודעים, ומבכה אותם לפני שהם יבכו על עצמם. השייח' מרדכי אמר, כשהוא מרטיב את זקנו הלבן בדמעות נוצצות כפנינים, "ביני ובין בגדאד מאות רבות של מילין, וביני ובינה גם גזירת האלוהים שאין ממנה מנוס." למרות זאת, הוא השתוקק להפוך לציפור הגומאת מרחקים בשנייה, להגיע אל בגדאד, לחוג מסביב לבתים שהאסון עומד לפקוד ולקרוא בלשון הגזירה הממשמשת ובאה: "נוסו מפני מרחץ הדמים! הישמרו מהטבח הגדול!" אבל האם יקרא תיגר על רצון האל, כאשר תחנוני הנביאים והצדיקים לא עזרו לבטלו? הוא פנה במעין תוכחה אל קבר הנביא, "אדוני רבי, מדוע אתה מעניש אותי בידיעת הנסתר מבשר הרעות, המלא במוראות?" השייח', שרת הנביא האלקושי, ייחל לדבר-מה שאך לפני זמן מועט פחד וחשש מפניו. לפתע הפך מותו בעיניו לרע, לידיד, שיניח את ידו על כתפו ויצעד עמו אל עבר האפלה הבלתי נודעת.

באותה השעה רפתה אחיזת הפחד ההדוקה בגרונותיהם של יהודי

בגדאד זה ימים רבים, ופינתה את מקומה לשמחת ליל החג. המשבר בבגדאד הוקל, או כמעט הוקל, והחג הנו אורח שמביא ששון לבריות, ולא היה בין יהודי בגדאד אדם אחד שהתנבא במה ששרתו של נחום האלקושי התנבא. מרדכי-חי היה היחיד שידע. אבו סלמאן, שלמה כתאני אלכרדי, דיבר בשפה שבה דיבר מרדכי-חי - ארמית - אך נעלם מעיניו מה שידע האחר באשר לתהלוכה שתצא בקרוב לעבר יהודי בגדאד, ובראשה יצעד מלאך המוות המוכן לקצור נשמות רבות חפות מפשע. מצב רוחו של שלמה היה טוב עליו. כהרגלו, הוא היה מרוצה מעצמו, ומאורעות העבר של סבלאח' נראו בעיניו סיוט שטמן בקבר שנות השפע הבאות בזו אחר זו, והם הלכו לבלי שוב. שלמה האמין שלאסון יש גבולות, ושהמשבר, לאחר שהיה חמור, חלף, וכי לא ייתכן ששנות המוראות והאסונות תימשכנה. הוא חזר מבית הכנסת "עזרא דוד" שבשכונת אל־בִּתְאִין אחרי תפילת צאת השבת ותפילת חג השבועות. זהו מנהג הבא ממחרת השבת, וימים קדושים הבאים אחרי יום מקודש. כהרגלו, נשא ענף של הדס לאסמר אם ילדיו, ומכיוון שבגדי השבת ההדורים מתאימים גם לחג, לא היה צריך להחליף את בגדיו. הזמן דחק, הרי הלילה אף יהודי לא יישן, הכול יישארו ערים עד אור הבוקר. קבוצות של יראי שמים, המתאגדים לשאת תפילות רצופות המוקדשות לנשמות המתים, ונרות יודלקו בענווה על מנת להאיר לאותן נשמות את דרכן לגן העדן. בלבו של שלמה הכורדי התנגן לחן ערב אפוף קדושה, שפרט על מיתרי שביעות רצונו והפיץ ניחוח של הודיה לבורא. "סלעי ומצודתי אשר הצילני, כפי שהציל את הצדיקים לפני, מחל לי על מעידותי והקימני לאחר נפילתי, והנה בחסדו הוא עדיין מרעיף עלי מטובו, כשלצדי אסמר, אם ילדי, החולקת עמי את חסדי האל, והיא בעצמה סיבה מסיבותיהם ואחת מדרכיהם הנפלאות." הכול משדר רוגע כאן, בבגדאד, הרחק מאלקושי הקרה, הדחוסה בקצהו של הצפון ההררי, ששם גילה הנביא האלקושי את הסוד למשרתו הנאמן, ושם נמצא אדם אחד היודע את מה שנבצר

מיהודי בגדאד לדעת על הצפוי להם ביום החג המבורך.
שלמה כתאני אלכרדי סיים לאטו את ארוחת הערב ואמר לאסמר:
- אני הולך.
לא הרחיב. הוא ידע שהיא יודעת, אך היא שאלה:
- אל ביתו של הסוחר מאיר פרץ, כאן, באלכראדה?
צל של תוגה בלתי צפויה הופיע על פניו, והוא אמר:
- לא, אני הולך לבגדאד. אל אחי ה"מהגרים" בביתו של החכם מיכאל.
הביטה בו במבט שואל, והוא הוסיף:
- החכם נחום המנוח נגלה אלי אמש בחלום ואמר לי בתוכחה, "שכחת את קרוביך, שלמה!"
הוא שתק. פניו קדרו עוד יותר על אף שמחת החג ויתר הדברים הטובים. לבסוף הוסיף:
- נזכרתי בו שוכב מתבוסס בדמו על מרבד השלג הלבן באמצע הדרך באותו לילה ארור בסבלאח'.
אסמר הביטה בו בחמלה והעבירה בשקט את ידה על כתפו, ברוך הגדוש ברגשות ובמחשבות שאין בכוח המילים לבטא אותם, וכשסיימה להביע את רגשותיה היצוקים בשקט הזה, אמרה:
- שמור על עצמך, אבו סלמאן, בימים האלה אין ביטחון.
אין ביטחון. כל אשר חוו בעבר התנהל בחוסר ביטחון, אך הוא בטוח שבכל דרך שבה ילך מלווה אותו האל ושומר על ביטחונו, ומה ערך יש לזהירותו של האדם אם האל חדל לשמור על ביטחונו?
הוא נפרד ממנה לשלום ויצא. בגדאד עוטה בגדי חג, אך אפה סתום. הפסיקה להריח את ריח השריפה החונק המצוי בכל חלקיק מחלקיקי האוויר. אף שרשיד עאלי ברח, היה העולם מתכתש באכזריות במערב ובמזרח, וכבשני הגז כילו את יהודי אירופה בלי חשבון, והמוני יהודים, עירומים וכחושים, שניטל מהם זכר של צלם אדם, צלם האלוהים עלי אדמות, כפי שטוענים, נדחפים אל מחנות העינויים הנאציים ומחכים

להשמדתם בחוסר אונים משווע. אך בגדאד קיימה את החג, ושלמה אלכרדי, ואיתו רבים אחרים, העתירו על האלוהים דברי תודה ושבח בלבבות שבעי רצון. ובקברו של הנביא נחום באלקוש הרחוקה, אחרי נבואתו מעוררת האימה, הצטרף השייח' הצדיק מרדכי אל אדונו ורבו, נביא האלוהים, וביכה את האסון הפתאומי הממשמש ובא, שאין ממנו מנוס. אחרי הליכה מאומצת הגיע שלמה כתאני אלכרדי אל ביתו של החכם מיכאל, השוכן בסמטה אפלה וחרבה במעמקי שכונות עלובות המשתרעות לאורך רחוב ע'אזי. הקבוצה שם היתה מושלמת. חברים מימי השפע והנעורים במולדת סבלאח'. חברים שאיתם חלק את המוראות ועמם זרקה השיבה בשערו בטרם עת. איתם הפך למהגר ולפליט, כאשר לא נותרה דרך להערים על המוות. הוא חיבק אותם אחד-אחד והתיישב. הזיכרונות התמזגו עם קדושת החג, והשמחה היתה מהולה בתוגה, עצב קדום שנעץ את ציפורניו בבשר החג הצעיר. התפילות החלו. תפילות בכל מקום. מצוות החג מקוימות באהבה, ואלוהים מאיים בסתר על עבדיו ונאמניו. לא נותר הרכה עד הטבח. כאן יתגדל ויתקדש ויתהלל שמו, ושם, בשמים, נטוים ונשלמים קורי פשע שיתווסף לפשעי אירופה בת התרבות הגדולה. והאסון-החג חולף, דעתו מוסחת ואינו מודע למתרחש בו, ורק בפני שייח' כורדי ארמי באלקוש הרחוקה נגלו פני המפלצת בעלת הניבים הבולטים. אצלו העתיד חי.

הלילה צלל בתוך נבכי העבר, ויהודי בגדאד עודם ערים והוגים ללא הרף את שם האל הרחמן יתעלה. גברים, בחורים וזקנים. הנשים נמו את שנתן בחיק השלווה. יום החג עלה, ולאט-לאט החל הסוד הכמוס לחשוף את עצמו בפני קורבנותיו.

על יד שכונת באב אלשייח' ניגרו טיפות דם ראשונות. חמות, דביקות, אדומות באודם עז. נפלו על האספלט השחור. נשמה ראשונה פרחת. מראה הדם צבע את עיני החיה האכזרית, וריחו ביסס את אפי הרוצחים, ואז גברה תאוות המפלצת לנוזל האנושי האדום. לדמם של

בני אנוש נימולים, שביום זה קיימו מצוות של חג והרעיפו על בוראם דברי שבח ותודה, אך הבורא המשיך לטעת בלבבותיהם של המונים מצטופפים תאוה עזה ליטול את הנשמות שאינן פוסקות להללו. ממרומיו צפה בחושפו ניבים צהובים, נהנה לראות את הדם הנשפך וממלמל, "אכן, בחרתיך, 'עמי', על מנת שתמות ועל מנת שחיילי המרצחים יחיו!"

תהלכותם המפוארת נמשכה בדרך שאלוהים תכנן. "שחט!" "השמד!" "שדוד!" "בזוז!" "אנוס את הבתולות! נשות 'עמי'!" הקריאות הדהדו ברחבי בגדאד והתפשטו כמו שיטפון סוחף של נהר. שלמה וקבוצה מחבריו היו שקועים בהעלאת שם האלוהים על לשונותיהם, ועם שחר, עייפים לאחר לילה נטול שינה, נמנמו כדי לחדש כוחות לקראת הלילה השני של החג, שבו ימשיכו להלל את רוצחם – האלוהים! הם התעוררו לקול נפץ ירי, ואסמר גם היא התעוררה באלכראדה, אך לא לקולות הנפץ. הידיעה טרם הגיעה אליה. היא לא הדליקה רדיו ולא השתמשה בטלפון, שהרי אלה היו חלק מאיסורי החג. סלמאן, הבן הבכור, באמריקה, וציון באלסעדון ומרים באלבתאווין. שניהם בבתייהם. ובאשר לראש המשפחה האהוב, האם ידעה אסמר שאבו סלמאן שוכח את עצמו כשהוא נמצא במחיצת חבריו? הגבר המאוהב בחברים ובזיכרון, מן הסתם, ישן עכשיו לאחר לילה נטול שינה. האם יחבר את הלילה הראשון לשני, ולא יגיע אליה ביום הראשון של החג? היה נדמה לאסמר שהיא שומעת הדי יריות שמגיעים מרחוק. עשתה אוזניה כאפרכסת, אך הדבר לא טרד את מנוחתה, כי לאחרונה התרבו ההתכתשויות בבגדאד, עד שהמצב כמעט דמה למצבה של סבלאח' בימי המלחמה הראשונה. שיהיה. מה ישנה לה אם יהיו עוד הפיכה או עוד מרד נגד האנגלים? עליה להכין את מאפה ה"פאהי" כפי שנהוג בחג הזה. הסוד טרם חשף את עצמו בפניה. שרתו של הנביא נחום האלקושי ידע אותו, והוא כבר היה גלוי בכמה מקומות רחוקים ממנה בבגדאד. הסוד נכח בשכונות בבגדאד

האחרות, בסמטאותיה המתפוררות והעלובות, ובשווקיה ובמרכזיה המסחריים, ששם הוא הכריז על עצמו בעוצמה והתפשט כמגפה, שקוצרת נשמות מזוהמות ביהדותן ובחרון האלוהים עליהן.

שלמה היה קרוב מאוד אל שיטפון הדם והרוע, אך נשמתו, לבו ומחשבתו ריחפו הרחק באלכראדה, באלסעדון ובאלבתאווין. אסמר, מה מעשייך עכשיו, אם אלבנין? האם ייטוש אותה לכדה בחיק האימה והחשש? ויכוח התגלע בין החברים:

- האזורים ההם עדיין בטוחים.

- מרים תבוא אליה, ואולי גם ציון יבוא.

- היא תצא מדעתה אם תדע שאנו נמצאים בלב המאורעות!

- אבל אם תתעקש ותצא ומשהו יקרה לך, האסון יהרוג את אסמר.

אין ספק בכך!

בלילה החמיר המצב, אך אסמר לא ידעה. היא תהתה מדוע איש לא פקד אותה במשך כל היום הראשון של החג. לא הבעל ולא הילדים. הסוד הגלוי עדיין לא חלחל אל תודעתה של אסמר, ואולי היא היחידה שעדיין לא ידעה על אודות המתרחש. אבל ניצני חששות החלו לנבוט בראשה ובתחושתה, וצמחו במהירות בלילה השני של החג. שנתה נדרה, וקולות הירי הדהדו, והדם ניגר לא הרחק ממנה. נפשות נקטפו, אך חבורתו של אבו סלמאן שבה לשבח את שם האלוהים ולפנות אליו בתחנונים, בבקשת רחמים וישועה מהמוות הממשמש ובא. המרצחים עוברים בסמטה. קולות של צווחות ויריות. קולות המולה. קולות המוות המתהולל. קורבנות ותליינים במרחק נגיעה. העוני והעליבות הם מליצי יושר לבתיהם של מהגרים כורדים. קולות הרוע והירי מתרחקים. הלילה מחזיר קולות שכולים והדי בהלה. אסמר! אני מנסה לחצות את הלא נודע לעברך, לגמוא מרחקים שרק אתמול היו דרכי הרגילה, ובתוך רגע הפכו לדרך זרועת מוות. מי ייתן ויכולתי להגיע אלייך בקפיצה. לראות אותך, לדעת שאת והילדים עדיין בטוחים, אך האם גם נשמתך עודה בטוחה? חוסר האונים הוא

שטן, ואילו חוסר הידיעה הוא מלאך. האם עדיין אינך יודעת מה קורה? לא ייתכן הדבר! מן הסתם, עכשיו דעתך נטרפת עלייך. ואני, אחרי תעוזתי בסבלאח', מתוודה על חוסר האונים שלי ומודה שהרוע, סוגים שונים לו. בסבלאח' הוא היה ענק אך כאן הוא מטורף, משולהב ועיוור. עם השנים לקיתי במורך לב, ותעוזתי נטשה אותי. האם את שומעת, אסמר? איני נועז עוד, ולמענך ולמען הילדים אני נשמר מהמוות שחג קרוב אלי. הוא דיבר אליה, אך היא לא שמעה אלא את לחישות החרדה הגוברת. שנתה נדדה. "אינני יודעת למה לבי נחמץ בקרבי. מיד כשיעלה הבוקר אלך אל מרים." אך הבוקר ילד אימה. בלילה ההוא אסמר לא עצמה עין. ולקראת שחר, כשכבר היתה מותשת מדאגה ומחרדה, נרדמה. לאחר שעה התעוררה בבהלה לקול דפיקות מטורפות על הדלת. זאת היתה מרים, מבוהלת ומוטרפת מדאגה. אסמר התבלבלה. חשה מועקה בלתי מובנת. הבת שאלה ראשונה:

- איפה אבי?

לבה של אסמר ניבא לה רעות. נעצה מבט של טמטום בבתה ואמרה:

- מה קרה? לבי נפל בקרבי. אמרי, מה קרה?

מרים, שלא הבחינה באביה ולא שמעה את קולו, שבה ושאלה בחרדה:

- איפה אבי? איפה אבי?

- בביתו של החכם מיכאל מאז שלשום.

מרים התמוטטה ונפלה לתוך כיסא, מתנשפת. אמה קראה על פניה אותות מבשרי רעות, והיא שבה וצעקה:

- מה קרה? גרמת ללבי ליפול בקרבי, מרים!

- את עדיין לא יודעת? בגדאד תוהו ובוהו, יהודיה נטבחים כמו צאן בבית מטבחים.

רוקה של אסמר נתקע בגרונה, ובראשה החלה מחרשה משתוללת לחרוש את שכלה. היא היתה אחוזת הלם לשבריר של שנייה, ואז

צעקה כמוכת אסון:

- שלמה, אני כפרתך, אבו סלמאן!

מיהרה בבגדי השינה שלה אל הדלת. מרים השיגה אותה ומשכה אותה, כשהיא מייללת:

- לאן? את הולכת אל המוות כמו רגלייך?

* * *

עם חלוף השעות התעצם היקף שיירת המוות, אזור ההרס והדמים התרחב, והסוד נגלה לאסמר ותפח בדמיונה, עד שנהיה גדול יותר מממדיו האמיתיים. השמועות רחשו בכל מקום, סיפורים על האסון נולדו, והמציאות התערבבה עם דמיון האנשים הניזון מהפחד העצום. החבורה הכלואה בביתו של החכם מיכאל ניצלה בנס, בעוד הזעקות סוגרות על הבית מכל עבר. שלמה היה גוף אילם, שכל הווייתו ריחפה סביב אלכראדה אלשרקיה, והוא מפנה את דבריו אל אסמר. שיגעונה של אסמר הפך את היום השני של החג לאזכרה, המוקדשת לגבר אחד שבו היתה מאוהבת משכבר הימים. היא ידעה את כל הסבל שעבר על בעלה בסבלאח', אירועים שגרמו לשערות ילדים להלבין בטרם עת, ואף ששמר את הסודות לעצמו, היא חשה איתו את כל אשר עבר עליו. אלוהים היה איתו והצילו מהמוראות ההן, והמוות הובס כמה פעמים כשידו של שלמה היתה על העליונה, אבל כל זה לא שיכך את חרדתה העצומה עכשיו. היא חשה שהפעם הדברים שונים מכל הפעמים הקודמות. חששות שטניים השתלטו עליה, ובעיני רוחה היא ראתה ערימה של גופות מבוותרות בביתו של החכם מיכאל, ובין בתרי הגוויות צדה עינה את איבריו הפזורים של בעלה.

שעות הצהריים כבר חלפו, ובעקבותיהן הגיעו שעות אחר הצהריים, ומרים מתאמצת לעקור את השיגעון הפתאומי שתקף את אמה. היא לא היתה פחות חרדה ממנה, אך ידעה שאת מה שקורה בקרביה של בגדאד דבר לא יוכל לעצור מלבד רצון האל, וכי הברבריות היא אש

משתוללת ששורפת בדרכה את הדברים כולם, וכי יהודי בגדאד, כמו עצים הנופלים בסערה המטורפת, היו מוכסים וחלשים באופן גמור. את חוסר האונים השלם שלהם זקפו לחובת האל שנטש אותם. וכפי שידע השייח' האלקושי מרדכי-חי, היה זה האל בכבודו ובעצמו אשר התיר את דמם לרוצחים, ואת רכושם לגזל, לשריפה ולהרס. אך אסמר לא נשמעה לקול ההיגיון. הרי ההיגיון שבק חיים בבגדאד, בברלין ובשאר רחבי העולם. גזירת האלוהים העריץ התנהלה כפי שתכנן. בשעה שלוש אחר הצהריים חיפשה מרים את אמה בכל רחבי הבית, ולא מצאה אותה. הכרתה התערפלה. היה ברור לה שאמה הערימה עליה ברגע של היסח הדעת ויצאה. מרים הלכה לחפש אותה לאורך הרחוב, קראה בשמה, אך רק הד קולה שב אליה. הרחוב היה שומם ונטוש. לא היה בו זכר ליצור חי. מרים שכבה הביתה. מתייפחת. הנה האם הלכה אחרי האב. האם איבדה את שני הוריה גם יחד? היכן אתה, ציון? היכן אתה, סלמאן? אמי ואבי? הם בלועו של המוות התאוותן שלעולם אינו יודע שובע.

* * *

באותה השעה היתה אסמר עטופה בעבאיה שלה ורצה כמטורפת לכיוון שכונת אלבאב אלשרקי. ישיש יהודי צדיק וירא שמים ישב בכיסא בביתו הצנוע, הנחבא בשכונה עממית, אחת משכונות העוני בבגדאד. זקנו הלבן כמעט נגע בספר תהילים, והוא שקוע בתפילותיו, טובע במלכות אלוהים, מנסה להפיג בתפילות את זעמו של האל. שלמה כתאני שהה בבית החכם מיכאל, אך רוחו ומחשבותיו נרדו אל ביתו שבאלכראדה, תוהה מה עם אסמר. אסמר חלפה על פני שכונת אלבאב אלשרקי ושמה פעמיה לכיוון בית הקפה "עֶרֶב" ומשם לשכונת באב אלשייח'. מרים היתה בגפה בבית הוריה, מבולבלת ונרעשת, ומצפה ברוח נכאה לאסון ודאי. ציון, ספון בביתו בחיק משפחתו, רחוק מזירת האירועים, מקווה לטוב וממתין בסבלנות.

וסלמאן, שנמצא מעבר לים, מלקט בדלי אירועים מבלי לייחס להם חשיבות.

מרדכי-חי, במקום קבורתו של הנביא נחום אלקושי באלקוש הרחוקה, המשיך להתפלל, מייחל לסיום המאורעות מבלי לדעת דבר על מהלכם. וישיש ירא שמיים בבית צנוע בגדאד קורא פרקי תהילים, ואישה, אשת חיל, אצה לה בסמטאות בגדאד המסוכנות וקוראת, "שלמה, שלמה!" הישיש ירא השמיים ואשת החיל עתידים לפדות בדמם את דם יהודי בגדאד המותר, ובכך יביאו קץ לאסון. קבוצה של מרצחים פרצה אל ביתו של הישיש הצדיק, ולמרות ההמולה הוא המשיך בתפילותיו, שקוע במלכות האלוהים. הוא לא שעה לירייה, אך לבו ניבא לו שהמוות קרב. הפסיק את קריאת מזמורו והעיד על ייחוד האל, ואז צנח על ספרו הקדוש, כשהוא מכתים אותו בדמו ומשיב עליו את נשמתו אל האלוהים. אסמר, עטופה בעבאיה שלה, חצתה את שכונת באב אלשייח' ורצה ברחוב ע'אזי הגדוש ברוצחים ובנרצחים. דעתה נטרפה עליה לגמרי, היא רצה וקוראת, "שלמה! אני כפרתך, שלמה!" כבר לא יראה את המוות ולא ניסתה להסוות את זהותה. היא חשפה אותה וזעקה, "אוי לי על היהודים! אוי לי על שלמה!" מזמנת אליה את המוות. מזמנת את הרוצחים. נכנעת לגזירת האלוהים על מנת לפדות עם האיש הצדיק הישיש את שארית יהודי בגדאד.

לפתע כיתרו אותה המרצחים. "יהודייה! יהודייה!" פגיונותיהם נצצו בזוהר השמש, ועיני אסמר נצצו בדמעות. אינה מסתירה את יהדותה, אלא מכריזה עליה בצעקות מטורפות, היא ספגה את הדקירה הראשונה וזעקה, "שלמה!" ספגה את השנייה וזעקה, "שלמה!" והדקירה השלישית ננעצה בלבה של אסמר, והיא זעקה, "שָׁל...!" ולפני שסיימה, נעלמה בנבכי המוות.

* * *

די לך, זמן! אתה הבאת את בשורת איוב על מותה של האהובה, היקרה, אם אלבנין, תן אם כן למישהו ראוי ממך לבכות אותה. לנצח יספיד ויבכה אותה. הנה העין המאובנת שבה והתלחלחה, אך זאת היא הפעם השנייה, שלא תהיה אחריה שלישיית. זו שחוזרת על עצמה ושבה עם הזיכרון החי. אסמר, אם אלבנין. אסמר, השעיר לעזאזל שלי מאז ימי נעורי. פדתה אותי ברגשותיה ובתכשיטיה, ולא היה לה די בכך, היא הקריבה למעני גם את הדבר שבו נגמרות כל ההקרבות ואוזל הפדיון. אסמר לא פדתה רק אותי, אלא פדתה בדמה הטהור את כל יהודי בגדאד. ידעתי זאת כשפגשתי שנים לאחר מכן בשייח' מרדכי-חי, השרת בקברו של הנביא נחום באלקוש, והוא סיפר לי את מה שאדונו הנביא סיפר בערב החג והפְּהוּד. הוא אמר שישיש ירא שמיים ואישה צדיקה, בדמם הנשפך שמו קץ לשיירות הקורבנות. לא הכרתי את הישיש הצדיק, אך האישה היתה אסמר, ללא ספק.

כשאסמר נדקרה ברחוב, חשתי דקירות בלבי. הסערה שככה, אך לי לא היה ספק בדבר. תחושתי היתה חזקה יותר מהלא נודע. החלטתי ללכת. החכם מיכאל וחברי ניסו להניאני מכך, אך לבי אמר לי שאיחרתי את המועד. עברה שעה הרת תחושה רעה, ואז דפק על הדלת עבאס אלקרא ע'ולי, חבר מוסלמי ממוצא כורדי ואחד מאחי בשוק. מיד ידעתי שתחושתי היתה נכונה. בגללי הוא בא. עבאס הביט בי, ואני התבוננתי בפניו. שתיקתו היתה רהוטה יותר מכל המילים שבעולם, והדמעה שכמעט יבשה בעינו סיכמה את תמצית העצב. כשלושנו הותרה הוא אמר:

- בוא איתי, אבו סלמאן!

החבורה כולה נאלמה דום. כולם חשו וראו את צל האסון. האסון חלש לא רק על הבית הזה, ולא רק על בגדאד כולה, ולא על עיראק לבדה, אלא פשה ביתר חלקי העולם. זה היה זעמו של האלוהים על יהודי העולם. חברי היו מלאי חרדה ועצובים, נושאים התנצלות אילמת, אך

הלא נודע עדיין העיק עליהם בכבוד משקלו. אני היחיד שידעתי. שאלתי את עבאס אלקרא ע'ולי:

- אסמר!?

הוא הנהן ועינו הזילה דמעה, שהכילה את תמצית העצב בעולם.

- האם היא עדיין חיה?

- העברנו אותה לבית כשהיא גוססת. מרים היתה שם ואמרה לי היכן

אתה נמצא. או שתספיק להגיע אליה או...

רצתי. לא חיכיתי שישלים את המשפט... לא אמרתי דבר לחברי. אלקרא ע'ולי בא בעקבותי, קורא לי, ואני ממשיך לרוץ ברחובות. אני מתחנן בפנייך, אסמר! חכי לי! תני לי לשמוע את קולך! אלקרא ע'ולי רודף אחרי במכוניתו, וכשקלטתי שהמכונית יותר מהירה ממני, עצרתי, ולראשונה בחיי הפרתי את איסור החג ונכנסתי לרכב, אך אוי לי, הידיעה על מותה השיגה אותי לפני שהגעתי הביתה. זעקותיה של מרים הגיעו עד מלכות האלוהים, זה שהעניק לי את הכבוד כשבחר ביקר לי מכול כשעיר לעזאזל כדי לפדות בו את כל יהודי בגדאד. בכל בגדאד התקיימו אספות אבלים. מספר גדול. על כל שעל - זעקות שבר, ובכל מטר - זעקות מוות. עד כמה ייחלתי לשמוע את מילותיה האחרונות של אסמר! נכזבה תקוותי. דמה כיסה אותה ודיבר במקומה. הוא עדיין היה חם, רותח. נתתי לדמעותי לפרוץ. לא התביישתי בחולשתי, כי דמעותי על אסמר היו דמעות כוח. לא הקדשתי אותן לדבר בימי חי, אלא פעם ועוד פעם נוספת למוות לבדו, ולא למוות כלשהו, אלא למותם של היקרים לי מכול. כעת, בגילי המופלג, לבי נחלש וכבר ניטל ממני חוסן העבר. סחרחורת סוערת בראשי, ואני עדיין ממתן את הנפש הכורדית הזאת המתנשאת בעקשנותה הכורדית, ובכל זאת אני אבוא בעקבותייך, אסמר! נכון שנישאתי אחרייך לארורה אם עזיזה, אך מעולם לא בגדתי בך. נודע לי, בין היתר, שהשבת את נשמתך כששמי נישא על שפתייך. אם עזיזה? איני זוכה ממנה אלא לקללות כנגד המעשים הטובים. והאם ניתן להשוות בין טוהר לטומאה ובין פנינה לפחם?

חס וחלילה! חס וחלילה!